

ВЕСІЛЛЯ В СЕЛІ ЛИСАНІВЦІ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ХХ СТОЛІТТЯ

Зоя Босик (м. Київ)

Весілля – важливий обряд, яким здавна освячували шлюб. Весільна обрядовість є пам'яткою духовної спадщини народу, яка видозмінювалася протягом багатьох століть.

Відроджуючи духовність і національну культуру в ХХІ ст., як її практики, так і теоретики беруть до уваги попередні дослідження у цій царині й сучасні досягнення. Звернення до народних традицій зумовлено тим, що в них закладено основні цінності етносу, відображені його менталітет, надії і прагнення. Тому будь-які кроки науковців не лише актуальні, а й конче необхідні в контексті загального розвитку культури. До цього часу у сфері етнології існує багато білих плям. Це пояснюється тим, що в радянські часи цій проблемі приділялося мало уваги, а праці, присвячені їй, ще й досі неопубліковані. Наприклад, розвідки дослідника Волині Василя Кравченка в кількості понад 1000 одиниць у рукописах зберігаються в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України.

Збиранням та вивченням традиційного весілля займалося багато дослідників, зокрема, Г. Л. де Боплан, І. Франко, Хв. Вовк, П. Чубинський, Г. Танцюра, Н. Здоровега, В. Борисенко та багато ін.

Основу даної статті складає польовий матеріал, зібраний автором у 2003 р. в с. Лисанівка Летичівського р-ну Хмельницької обл. Він подається вперше, зокрема, інформація про атрибути (вінок, піввінок). Привезений автором піввінок із згаданого села зберігається у фондовій колекції Державного музею народної архітектури та побуту НАН України (далі – ДМНАПУ).

Отже, звернімося до традиційно визначеної дослідниками структури українського весілля, що необхідно для визначення певних локальних особливостей і запозичень обряду.

Вечорниці, досвітки, вулиці, календарні та сімейні свята були місцями знайомства хлопців і дівчат.

На Україні право вибирати собі чоловіка було цілком визнане за дівчиною.

Традиційний весільний обряд має досить чітку структуру, незалежно від локальних варіацій окремих елементів обряду в різних етнічних зонах. Він умовно ділиться на три етапи: передвесільний, власне весільний і післявесільний, які у свою чергу складають із низки обрядів.

За народними традиціями і звичаєвим сімейним правом доволі розвиненим був передвесільний етап, пов'язаний із досягненням згоди двох родин на шлюб молодих.

Сватання – перший елемент весільного обряду. Воно зазвичай відбувалося за домовленістю молодих людей, але траплялися випадки появи несподіваних сватів, які ризикували отримати відмову – “дістати гарбуза”.

Свати, старости і молодий з хлібом (обов'язково позиченим), сіллю та пляшкою горілки приходили до батьків дівчини. Увійшовши до хати й привітавшись, починали традиційну промову про мисливців, що натрапили на слід куниці – красної дівиці.

Ознаками сватання в с. Лисанівка були: при згоді – подача келишків, обмін хлібом, піднесення хустки, пов'язування рушників, частування сватів, при відмові – повернення хліба та відсутність келишків на столі.

Слово – наступний етап весільного обряду, одна з найважливіших дій передвесільного циклу, коли закріплювалося досягнення остаточної згоди на шлюб.

У хаті молодої збиралися її подружки; молодий приходив туди в товаристві не тільки сватів, як на сватанні, а з усією своєю ріднею.

Вінкоплетини (вінки) – так називається в с. Лисанівка наступний елемент традиційного весільного обряду. Його структурна частина складається з випікання короваю, калача, качечок, виплітання барвінкового вінка, запросин на весілля, прикрашання гільця.

Напередодні весілля у хатах молодого й молодої прибирали гільце із сосни, іноді – з вишні чи черешні. У наш час обрядодійства змінилися, трансформувалися, скоротилися, змістилися з п'ятниці на суботу.

Всі етапи весільного ритуалу супроводжувалися обрядовими піснями:

Орішки з ліщини,
Куди ваші дружки ходили
По квітку-шалвітку
Та руту-м'яту в сад-виноград,
З собою Марусеньку водили.
За нами, Марусенько, за нами,
Дамо тобі віночок з биндами.

Слова цієї пісні демонструють дії запрошених дружок на даному етапі весільного обряду – нагадування молодій про те, що вона носитиме вінок востаннє (символ дівочтва), тільки до вечора. Тоді вона має повернути його дружкам, а бинди (стрічки) роздарувати молоді, яка гуляє на весіллі. У с. Лисанівка бинди відчіплювали від вінка, бо це був суботній вінок. У неділю молодій розпускали волосся, на середину голови чіплялася квітка (піввінок) і до неї кріпилися тільки дві бинди. З них робилися чотири ключки, як бант, а піввінок прив'язували кісьми. Якщо ж занадто тісно прив'язували, то потім ці коси відрізали. Коса в молодій була заплетена до неділі, а в неділю до шлюбу вона йшла з розпущеним волоссям, про що свідчать слова пісень:

Не вий, вітер, полем,
Та повій дорогою,
За нашою молодю,
Та розвій її косу,
По червоний поясок,
По поясу, по поясочку,
По єдиному волосочку.

Ой косу розпущу,
Свою матінку засмучу,
Ой косо ж моя,
Ой росо ж моя,
Ти мене зкрасивиш.
Пливе човен по росі,
Плач, Марусенька, по косі,
Ой косо ж моя,
Ой росо ж моя,
Ти мене зкрасивиш.

Вінче, мій вінче,
Хрещатий барвінче,
Купувала тебе в ринку,
Замикала тебе в скриньку,
Тепер тебе рушу,
Заплакати мушу.

Вийди, матінко, вийди,
Здійми з молодої бинди,
Котрі краці зовиці,
А поганші – сестриці...

У с. Лисанівка барвінковий обряд переходив до розвинутого коровайного, елементи його містяться у барвінковому віночку, яким прикрашали калач. Цей калач молода везла до молодого. Коровай тут не прикрашали.

Головним атрибутом весілля була весільна випічка – коровай, калач, шишки у вигляді качечок. Обрядове печиво випікали колективно із продуктів, які приносили коровайниці – учасниці коровайного обряду. На коровай запрошувала мати.

Пекли весільний хліб у оселях обох молодих. Гарно зготований коровай символізував щасливу долю молодого подружжя, а тому коровайниці особливо дбали про тісто.

Під час учинення, вимішування та вироблення тіста не допускалася навіть недобра думка, яка могла б зашкодити приготуванню хліба.

Випечений коровай ставили на стіл.

Магічне значення мали кругові танці навколо весільного хліба. Усі вони виконувалися за рухом сонця і ствер-

джували вічність та нерозривність шлюбу. Збереження і побутування коровайного обряду протягом століть, вірування (вдало спечений коровай – на щастя молодій родині, тріснутий – розлучення, загничений – сердиту вдачу майбутньої невістки чи зятя), обрядові пісні, пов'язані з виготовленням та розподілом весільного хліба, свідчать про те, що він наділявся магічною силою, яка мала забезпечити молодим щастя і добробут, міцний шлюб:

Рости короваю
Із Божого раю,
На столі широкий,
А в печі високий,
Бо в нас рід великий,
Щоб його обдарити,
Щоб його не гнівити.

Дрібно, дружбонько, дрібно,
Щоб стало усім рівно...

Не менш значні й символічні такі елементи весілля, як запросини родичів і прощальний молодіжний вечір. Ці предшлюбні дії об'єднані в одну групу, оскільки відбувалися протягом одного дня у такій послідовності: учинення і замішування тіста на весільне печиво, запросини гостей, повернення молодих із села і квітання спеченого калача вінком (вінкоплетини), прибирання гільця, молодіжний посад – вечеря. Проміжними елементами структурної ланки передшлюбних дійств були обрядові зустрічі (обмін подарунками), обряди ініціацій (розплетення коси нареченій, обрядове бриття молодого) тощо. Про це йдеться у пісні:

Брат по дворі ходить,
Його сестриця просить,
Іди, брате, до хати
Сестрі косу розплітати.
Брат прийшов до хати
Сестрі косу розплітати,
Брат косу розплітає,
На рожоньку поглядає,
Що рожонька процвітає,

Калинонька досягає...

Перед тим, як випроводити дочку (сина) запрошувати гостей на весілля, мати обсипала її (його) і дружок (товаришів) зерном, грішми. Коли ж молоді йшли до шлюбу, їх окроплювали водою.

За звичаєм просили усіх, не минаючи жодної хати в селі, і обов'язково всіх членів сім'ї, кожному кланяючись, молода цілувала: малих – у лоб, молодих – у щоку, старих – у руку. І знову співали:

Ой хмелю, хмелю високий,
На тобі листок широкий,
Широке листя, дрібне насіння,
Просимо на весілля.

Під час запросин гостей дружки виконували весільні обрядові пісні, в яких оспівувалися і звеличувалися молоді, звучав мотив розтавання з дівуванням і парубкуванням.

Молода із села прийшла,
Марусенька сумна, невесела,
Хусточку в руках носить,
Сусід хороших просить,
Сусідоньки голубоньки,
Зійдімся до купоньки,
В купоньки посідаєм,
Пісеньки заспіваєм.

Неділя розпочиналася із підготовки молодих до шлюбу – церковного вінчання і розпису в сільраді. Батьки благословляли дітей хлібом, окроплювали водою: "Покропляй нас батько, свяченою водою, доброю годиною", і з почтом (бояр, дружок, свах, старостів) вируждали до церкви. Батьки не йшли до церкви на ритуал вінчання.

Йшла Марусенька до вінця,
Сіяла росаду з рукавця,
Рости, рости, роса до, з качання,
Бо йде Марусенька до вінця.

Після вінчання біля воріт молодих зустрічали батьки з житнім хлібом та водою. Виконавши всі церемонії, одружених вели до хати, саджали за стіл. Після посаду молодих співали багато жартівливих пісень, переспівуючись

між родами.

Ввечері молодий приїжджав з боярами та весільним почтом забирати молоду до своєї родини. Церемонія супроводу насичена обрядовими діями (викуп, благословіння, обсівання молодих, даровизна, від'їзд молодої), які супроводжувалися піснями:

Просимо вас, та й не гайте нас,
Зараненька виражайте до нас,
Нам доріженька та й далекая,
А свекруха – нерідная мати,
Та й не впустить проти ночі в хату.

За розподілом короваю відбувався останній акт весільних обрядів у хаті молодої, а саме: вирядини її до хати чоловіка та прощання з дівчатами. Молода дівчатам віддавала свій останній вінок і бинди, всі дівчата прощалися з нею і йшли. Після того, як пішли дівчата, мати покривала молоду хусткою.

Батьки давали останнє благословення молодим і випроводжали їх з хати. Боярин допомагав молодій сісти на віз, їй клали у ноги курку зі зв'язаними лапами, що дала мати.

Ой сядай, сядай, кохання моє,
Міц не pomoже плакання твоє,
Чотири коні стоять у возі
Плач нічого не pomoже...

Під час зазначених церемоній, які відбувалися у молодої, в хаті молодого готувалися до зустрічі молодих. Мати молодого скликала сусідів, всі сідали за стіл, їли та співали, чекаючи на прибуття поїзду.

Коли вони приїжджали, починався прийом молодих батьками зі сторони молодого, що виходили на поріг хати з хлібом та сіллю. Молода під час зустрічі на порозі нічого не говорила, а, ввійшовши до хати, кидала під піч курку. Потім молодих садять на покуті. Оскільки цей обряд міститься в описах у науковій літературі, ми не будемо його деталізувати.

Звичаю комори в ХХ ст. в с. Лисанівка не зафіксовано. Також відсутній

обряд відрізування коси, коли відстригали лише кінці волосся, де була прив'язана квітка з піввінком, і комбінували з обрядом покривання.

У понеділок молоді приймали делегацію дружок, які приносили снідання. До теперішнього часу зберігся обряд ходіння невістки по воду і умивання всієї родини чоловіка, яка знаходиться у весільній хаті.

Іди, невістко, по воду
До широкого броду,
На камені дрібно ступай,
Повні відра набирай...

У понеділок зять запрошував тещу до себе в гості, даруючи чоботи, після чого вона танцювала на рядні, розкидаючи гроші, а молоді стояли збоку і збирали їх. Під час цього обрядодійства виносили із хати гільце. Високим грабком піднімали його на високе дерево. Боярин закріплював гільце на його вершкуну, а в цей час йому дружби (неодружені хлопці) на кочерзі піднімали келишок горілки. Випити її потрібно було без допомоги рук. Або ж ставили горілку на тин і так само, без рук, потрібно її було випити.

Відбувалося обдарування у молодого після всіх попередніх обрядодійств (умивання родини, прибирання хати, зустрічі родини від молодої, виносу гільця).

Цими останніми церемоніями, що проходили у супроводі гулянь, які тривають цілий тиждень і в ході яких урочистість весільного ритуалу досягла свого кульмінаційного пункту, закінчувалося святкування шлюбу. Розваги тривали ще один або кілька днів у вигляді "циган" як видовищної форми, що зберегла у своїй структурі великі пласти старовинних ритуалів.

Упродовж всього весілля наречених супроводжували і благословляли на щасливе життя.

Отже, в даній статті стисло подано опис весілля у с. Лисанівка, яке несе в собі локальні особливості згаданого села, зберегло давні традиції і побутує й сьогодні.